

ENIGMA OTILIEI

de G. Călinescu

În perioada interbelică romanul românesc a cunoscut o evoluție spectaculoasă, racordându-se și integrându-se valorilor universale; aria tematică s-a lărgit considerabil, formulele epice tradiționale coexistând cu soluții artistice moderne.

Publicat în 1938, "**Enigma Otiliei**" este un roman de inspirație socială, ce surprinde tipologii umane a căror existență este determinată în primul rând de circumstanțele sociale, apoi de factorul psihologic și de cel ereditar, dar și un roman cu problematica urbană, roman de dragoste și bildungsroman (urmărind etapele devenirii celor doi adolescenți: Felix și Otilia).

Romanul lui G. Călinescu, ilustrează strălucit formula romanului realist, de factura balzaciană, îmbogățit însă considerabil cu elemente estetice clasice, romantice și moderniste, devenind așadar un roman de sinteză estetică. Astfel opera se încadrează în realismul de tip balzacian prin tema familiei, motivul moștenirii și al paternității, structura închisă, relatarea întâmplărilor la persoana a treia de către un narator obiectiv și omiscient, fixarea strictă în timp și spațiu, valorificarea tehnicii detaliului semnificativ, tipologia personajelor. Opera depășește cadrul realismului prin faptul că personajele alcătuiesc o *umanitate canonică*, fiind caractere clasice construite în jurul unei trăsături dominante (avarul, perfidul, gelosul, fata bătrână, *baba absolută*) – elemente ce țin de estetica de tip clasic. Se identifică în roman chiar și influențe romantice- descrierea grandioasă a Bărăganului proiectată pe un fundal fabulos, dar și iubirea adolescentină dintre Felix și Otilia fiind argumente în acest sens. Modernismul creației lui G. Călinescu este și el motivat de tendința de ambiguitate a unor personaje (de ex. avarul Moș Costache este umanizat de iubirea sinceră pentru Otilia), dar și de interesul pentru fenomene psihice deviate precum alienarea, senilitatea, consecințele eredității, ori valorificarea unor tehnici moderne precum reflectarea poliedrică sau comportamentismul în construcția unor personaje, dar și de realizarea scenică a capitolului al XVIII-lea.

Tema fundamentală de factură balzaciană este cea a existenței societății burgheze bucurestene, de la începutul secolului al XX-lea, dezvoltată în câteva subteme: a moștenirii, a paternității, a iubirii. Se poate identifica și o subtemă a parvenirii, în măsura în care toate personajele, cu excepția lui Pascalopol, năzuiesc să patrundă într-o sferă socială superioară prin bogăție, căsătorie sau afirmare profesională.

Titlu. Dacă titlul inițial "Parintii Otiliei" sublinia ideea balzaciană a paternității, titlul sub care a fost publicată cartea pune în evidență eternul mister feminin, dar și misterul unei vârste: "Această criză a tinereții lui Felix, pus pentru întâia oară în față cu absurditatea sufletului unei fete, aceasta este enigma", afirma scriitorul însuși.

Relația incipit-final. După model balzacian, romanul începe cu fixarea coordonatelor temporale și spațiale ale acțiunii, utilizându-se tehnica acumulării detaliilor. Acțiunea este plasată într-un spațiu geografic realist: București și într-un timp istoric precis: "Într-o seară de la începutul lui iulie 1909, cu puțin înainte de orele 10, un tânăr de vreo 18 ani, îmbrăcat în uniformă de licean, intra în strada Antim...".

Portretul inițial al eroului (se recunoaște ușor maniera balzaciană de a face cunoscute personajele încă de la intrarea în scenă), se alcătuieste din detalii vestimentare, din elemente semnificative de fizionomie ce sugerează imaginea unui adolescent ambițios.

Se identifică în incipit o relativizare a omniscienței narative deoarece lui Felix îi este transferat rolul de instanță narativă, acesta devenind observator și personaj reflector în raport cu lumea necunoscută pe care o ia treptat sub stăpânire. Odată cu Felix Sima, cititorul descoperă, pe rând strada, casa, fațada, interiorul – detaliile arhitectonice, dezvaluie contrastul dintre aparenta (prețioase decoruri gotice, amestecate cu ornamente arhitecturale clasice, sugerând pretențiile de cultură ale localnicilor) și esență (totul e doar o copie banală, realizată cu materiale ieftine și urâte, un fals ce dezvaluie prostul gust și zgârcenia) – sugerând imaginea unei lumi în declin.

Simetria incipitului cu finalul se realizează prin faptul că, în final, perspectiva îi aparține aceluiași personaj reflector Felix Sima- finalul comprimă timpul rezumând un deceniu din existența personajelor, în contrast cu ritmul destul de lent al narativității de până atunci. Acesta are și funcția unui epilog, oferind informații despre cariera și căsătoria fericită a lui Felix, despre evoluția lui Stanica Răduț și despre despărțirea Otiliei de Pascalopol.

În decorul casei din strada Antim, acum cu adevărat parasită, ecoul vorbelor lui Moș Costache: "Aici nu sta nimeni, nu cunosc...", capătă valoare de adevăr tragic.

Perspectiva narativă. Atitudinea scriitorului față de lumea pe care o propune, este cea a creatorului demiurg, care se proiectează în text ca narator omniscient, omniprezent care relatează la persoana a III-a,

obiectiv, impersonal, într-un stil neutru, urmărind relația cauză-efect, specifică realismului balzacian. Uneori se observă relativizarea omniscienței, naratorul mimând descoperirea unor realități odată cu cititorul, ca în incipit, prin transferul de instanță narativă sau din comportamentism, în cazul Otiliei.

Structura și compoziție Romanul are o compoziție clasică: cele 20 de capitole, fără titluri, se succed cronologic. Se remarcă o adevărată preocupare pentru marcarea temporală într-un ritm din ce în ce mai accelerat deoarece aproape toate capitolele debutează cu o sintagma de timp: " *într-o seară pe la începutul lui iulie 1909, a doua zi, cu timpul, pe la începutul lunii august, în martie.* "

Structural romanul însumează trei planuri: planul epic principal urmărește destinul clanului familial, alcătuit din familiile înrudite: Giurgiuveanu, Tulea, Rătiu – el se ordonează în jurul istoriei mostenirii fiind dinamizat de un conflict economic: lupta nesătioasă pt avere. Tot în acest plan se dezvoltă și subtema paternității ce reliefează un conflict de ordin moral.

Cel de al doilea plan urmărește povestea de iubire dintre Felix și Otilia, eroi surprinși în devenire, în confruntarea cu lumea și cu ei, romanul capătând astfel valența de Bildungsroman.

Planul cadru conturează monografic existența burgheziei bucureștene la începutul secolului XX-lea, subtema parvenirii fiind definitorie pt acest plan.

Subiect - pe scurt

Personajele (tipologia personajelor dintr-un roman realist)

Pentru portretizarea personajelor Călinescu optează pentru tehnica balzaciană a descrierii mediului și fizionomiei pentru ilustrarea trăsăturilor de caracter – romanul oferă așadar o galerie de personaje tipice acătând o adevărată "comedie umană".

Astfel, **Costache Giurgiuveanu** personajul central al romanului se situează în miezul istoriei mostenirii deoarece determină direct sau indirect destinele celorlalți eroi. Apartine tipologiei avarului, fiind înrudit spiritual Harpagon al lui Moliere ori Hagi-Tudose al lui Delavrancea, dar se distanțează însă de zgarcul clasic prin complexitate.

Portretul fizic: fata spână, zâmbetul stramb, vorbele bâlbaite, asociat cu vestimentația sa stranie ori cu interiorul plin de mobile vechi și desperecheate sugerează nehotărârea, lipsa de fermitate, teama de cei din jur, dar și zgarcul absurd. Avariția sa este însă ambiguizată modern, prin iubirea pe care o poartă Otiliei, sinceră, dar limitată, nereușind, totuși, să își depășească limitele (o iubește pe Otilia atât cât poate iubi un avar, visând mereu că îi va construi o casă cu materiale din demolari sau că o să o înfțieze). Nu își pierde nici instinctul de conservare – precum avarii clasici – atunci când se îmbolnăvește are grijă de sănătatea sa. Va sfârși tragic din cauza violenței lipsite de scrupule a lui Stanica.

Provenit dintr-o familie numeroasă, fără resurse materiale, **Stanica** este avocatul fără procese, un individ lipsit de morală, adaptabil și profitor, dar înzestrat cu o remarcabilă inteligență speculativă, mereu jovial, dezinvolt, volubil se încadrează într-o dublă tipologie: cea a arivistului, dar și a demagogului.

Aglă Tulea este prezenta feminină vârsnică, întruchipând răutatea umană, ferocitatea artăgoasă, lacomia, invidia și incultura. Este " baba absolută, fără cusur în rău " pe care niciuna dintre ipostazele feminității nu o umanizează deoarece este o soră odioasă, o soție rea și o mamă dominatoare ce vede în copiii ei simple obiecte.

Aurica și Olimpia sunt și ele ipostaze ratate ale feminității. Aurica este fata batrână, obsedată de căsătorie, mostenind răutatea, ura și marginirea mamei sale. Olimpia e o prezenta placidă, fără personalitate, soție insipidă și mamă iresponsabilă.

Titi și Simion Tulea sunt personaje realizate în maniera modernă, pentru că în cazul lor interesul se deplasează spre boala, spre cazul clinic – Titi este debilul mintal, infantil și apatic, iar Simion senilul **Leonida Pascalopol** este personajul reprezentativ pentru tipologia nobilului autentic, mosier rafinat, cult, discret, sensibil și generos, are puterea și noblețea de a-i reda Otiliei libertatea atunci când înțelege că alături de el nu mai este fericită.

Felix Sima este atât personaj reflector, dar și actor în scenariul epic al romanului, dominantă sa tipologică înscriindu-l în tiparul tânărului surprins în procesul maturizării, dar și în tipologia ambițiosului balzacian.

Portretul fizic și vestimentația dezvăluie educația, caracterul hotărât și ambiția celui decis să devină o celebritate medicală. Portretul său este surprins în două ipostaze: cea a orfanului pătruns într-o lume necunoscută și cea a tânărului ce iubește adolescența, dar care nu-și pierde, nici când oare și nici puterea de a se consacra unui ideal învățând să-și domine suferința și deziluzia.

Ipostaza finală înfățișează un Felix Sima maturizat în urma experienței trăite și care a înțeles că, într-o lume în care totul este supus degradării, dragostea a încetat să mai fie un sentiment netulburat. Eroul este în

final un invingator, un "fericit casatorit in chip stralucit", devenind o personalitate in lumea medicala europeana.

CARACTERIZARE Otilia Marculescu este personajul cel mai modern al romanului, prezintă complexa si enigmatica cu un farmec aparte, amestec de candoare si rafinament, de copilărie si maturitate, de capriciu si devotament.

Biografia eroinei este singulară si enigmatică: este fiica vitrega a lui Moș Costache Giurgiuveanu care ar dori să o înfieze, dar amână împlinirea aceste decizii din cauza avariției. Obişnuită cu luxul și răsfățată de când mama ei trăia, odata ajunsa sub tutela tatalui vitreg, începe să învete ce înseamna singuratatea si răutatea celor din jur. De aceea, dupa cum ii povesteste lui Felix, isi traieste cu bucurie viata, fara a se gandi vreun moment la viitor, caci dramele copilariei produse de zgârcenia lui Costache si de rautatea Aglaei au maturizat-o. Fetei i se aminteste mereu ca e crescuta din mila si ca nu e demna de numele Giurgiuveanu: "Degeaba il lingusesti pe Costache - ii spune Aglae de fata cu toata lumea- si te zbenquiesti, Costache nu te iubeste. Eu sa fiti si nu te as iubi daca nu ai fi copilul meu, din sangele meu." Asadar cu un statut incert, Otilia isi gaseste singura protectie in Leonida Pascalopol fata de care nutreste sentimente amestecate.

Mijloacele balzaciene contureaza o imagine contradictorie a fetei, căci interiorul camerei sale dezvaluie preocuparile artistice, naturaletea, cochetăria, spontaneitatea, atractia spre nou. Dezordinea din cameră, păpusile de stofă si patul scund dau incaperii aerul de zăpaceala, specific unei adolescente ce abia a depășit anii copilariei.

Întâiul portret fizic este realizat din perspectiva lui Felix, prin caracterizare directă și surprinde tinerețea, frumusețea, eleganta, delicatetea acesteia: "Fata părea sa aiba vreo 18,19 ani. Fata maslinie cu nasul mic si ochii foarte albastru". Toate aceste detalii se potrivesc atitudinii copilaroase a fetei ce contrasteaza, inasa, puternic cu stapanirea desăvârșita pe care o demonstreaza in relația cu Pascalopol. Alte trasături ale Otiliei se desprind din caracterizarea indirectă conturată cu ajutorul faptelor, dialogurilor sau al relației cu alte personaje.

Procesul transformării eroinei este urmarit în manieră modernă, nu din perspectiva naratorului omniscient, ci prin tehnica nouă a comportamentismului caci, pana in capitolul al 16-lea, cititorul are acces la psihologia personajului doar prin faptele, gesturile si replicile sale, fara a-i sti gandurile și fără ca naratorul omniscient să susțină, din perspectiva sa, una sau alta din laturile personalității personajului.

Comportamentul fetei este contradictoriu si derutant, dar ascunde o intuitie remarcabila si multa maturitate deoarece sub aparenta superficialității, a cochetăriei, a mirajului luxului se disimuleaza convingerea ferma a eroinei ca, într-o lume a barbaților o orfana fără zestre nu-și poate gasi un loc acceptabil decât prin lumina frumuseții, tineretii si a spiritului.

Lucida si rationala, cunoscându-și bine, atât defectele, cât si calitatile (sunt numeroase pasajele de autocaracterizare) Otilia va lua decizia de a-l parasii pe Felix- pentru a nu-i deveni o piedică în calea realizării profesionale- si de a-i deveni sotie lui Pascalopol, cel care o protejase patern pana atunci.

În realizarea personajului se remarca si tehnica moderna a relativizării acestuia prin însumarea unor perspective multiple si divergente (tehnica oglinzilor paralele). Se produce astfel o ambiguitate a personajului ce contribuie la aura de mister, dar si la limitarea omniscientei. Astfel Otilia este vazuta diferit de fiecare personaj in parte, fiind "fe-fetita cuminte" care ii lumineaza bătrânețea pentru moș Costache, tânara strălucitoare cu suflet capricios de artistă pentru Pascalopol ori fata admirabilă, pe care nu o intelege pentru Felix. În acelasi timp pentru Stanica, Otilia nu e decat femeia deșteapta care știe să se descurce în viata, în timp ce pentru Aglae și Aurica e "stricata, dezmațata" care suceste mințile barbaților.

În esenta, relativizarea si problematizarea eroinei alaturi de ambiguitatea de factura moderna nu sunt decat forme prin care se sugereaza eternul mister feminin, adica... enigma Otiliei.

Asadar Otilia reprezintă imaginea eternului feminin prin amestecul de spontaneitate, naturalețe, cochetărie și profunzime din personalitatea ei, prin construcția sa autorul ilustrând și condiția femeii în contextul sfârșitului de secol al XIX-lea.

Relația dintre două personaje

Felix, fiul doctorului Sima din Iași, crescut la internat, orfan de mamă și apoi de tată, va fi nevoit să vină la București, în casa lui Costache Giurgiuveanu, tutorele său legal, pentru a-și continua studiile de medicină. Pe fiica vitregă a lui moș Costache, Otilia Mărculescu, Felix și-o amintea vag, din vremea copilăriei. Aceasta îl surprinde plăcut, la prima ei apariție iar prin ochii tânărului este realizat primul

portretul fizic al acesteia: „Felix privi spre capătul scării ca spre un cer deschis și văzu ...un cap prelung și tânăr de față, încărcat cu bucle, căzând până pe umeri”.

Spirit artistic, studentă la Conservator, Otilia se va apropia de Felix încă din momentul sosirii acestuia în casă. Pentru că nu îi pregătise nicio camera, Otilia îl duce pe Felix în camera sa, spațiul său intim, prilej pentru el să descopere personalitatea fascinantă și imprezvizibilă a fetei. Dezordinea caracterizează temperamentul nehotărât și schimbător al fetei. Acesta observă haine, cărți, parfumuri, partituri aruncate la întâmplare. Maniera balzaciană – reliefaarea caracterului unui personaj prin descrierea mediului în care trăiește – fiind evidentă în această scenă.

Amândoi se dezvoltă de-a lungul romanului, însă afecțiunea stabilită încă de la început se păstrează. Fiind prima lui dragoste, Felix o transformă pe Otilia într-un ideal feminin. Comportamentul derutant al fetei, dar mai ales gesturile foarte familiare și tandre ale acesteia, îl descumpănesc însă. Otilia însăși recunoaște cu sinceritate fața de Felix că este o ființă dificilă și se autocaracterizează astfel: „Ce tânăr de vârsta mea îți închipui că m-ar iubi pe mine așa cum sunt? Sunt foarte capricioasă, vreau să fiu liberă! [...] Eu am un temperament nefericit, mă plictisesc repede, sufăr când sunt contrariată.” Existența lor și preocupările de ordin intelectual aproape că nici nu se intersectează cu cele ale membrilor familiei.

Felix este în permanenta gelos pe Pascalopol, pe care îl acuză de sentimente nu tocmai paterne față de cea pe care el o iubește. În momentul în care Pascalopol vine s-o ia pe Otilia la teatru, Felix este deranjat nu de veselia fetei, ci de „satisfacția reținută” a bărbatului, „care nu se clasa deloc printre sentimentele paterne”. Ciudată i se pare și înclinația Otiliei, „o prietenă de vârsta lui”, pentru un bărbat atât de matur. Permanent această relație dintre Otilia și Pascalopol îl va contraria pe tânăr. Sentimentele care se înfiripă de la început între ei pornesc de la o apropiere firească între doi tineri, dar și de la o grijă reciprocă între doi orfani, ce simt nevoia să se apere unul pe celălalt. Otilia devine o obsesie pe care, în funcție de nevoile sale, Felix o dăruiește și o reconstruiește, fără a fi capabil de generozități sentimentale prea mari. Otilia concepe iubirea în felul aventuros al artistului, dăruire și libertate absolută, pe când Felix este dispus să aștepte oricât până să se însoare cu ea. Diferența dintre ei și posibilitatea de a reprezenta o piedică în calea realizării profesionale a lui Felix o fac pe Otilia să îl părăsească și să aleagă o căsnicie cu Pascalopol.

Eșecul în dragoste îl maturizează, dându-i putere să nu renunțe la carieră. Felix înțelege că, într-o astfel de societate, dragostea nu mai este un sentiment pur, iar căsnicia devine o afacere, nu o împlinire a iubirii. Chiar el „se căsătorii într-un chip care se cheamă strălucit și intră, prin soție, într-un cerc de persoane influente”.

Astfel în relația Felix-Otilia, femeia este cea care dovedește că are puterea de a decide pentru amândoi și forța de a face un sacrificiu din iubire, oferindu-i lui posibilitatea de a se împlini profesional. Nici ei nu i s-ar fi potrivit viața modestă pe care ar fi fost obligată să o ducă alături de studentul Felix. Moartea lui moș Costache și pierderea moștenirii impune acest deznodământ. Otilia reprezintă pentru Felix o imagine a idealului feminin, iar pentru Pascalopol o enigmă. Misterul personajului pare a se ascunde în replica de neînțeles de la începutul romanului: „Noi nu trăim decât patru-cinci ani”.

Arta narativă dezvăluie uluitoarea putere a autorului de a crea iluzia vietii. Epicul propriu zis este relativ redus, fiind înlocuit adesea cu dialogul sau monologul (reprezentativa fiind în acest sens scena din cap 18 structurată cu mijloace dramatice).

Cele mai multe personaje traiesc mai ales prin limbaj, caci de la Caragiale, niciun alt scriitor până la Calinescu nu a dovedit un simț mai autentic al vorbirii citadine. Limbajul este așadar încărcat în termeni citadini, în neologisme, de termeni abstracti, de referințe culturale, fiecare personaj vorbind limba epocii, clasei și a cerului din care face parte (de exemplu: Aglae pronunță „Otilia e falșă” – marca a inculturii și a snobismului).

Descrierile sunt și ele realizate în același limbaj citadin și cult, de exemplu viziunea asupra Baraganului se configurează după legile geometriei și a arhitectonice citadine ” *bivolii sunt vite lungi bituminoase*”

Asadar, și prin arta construirii personajelor, ca și prin arta narativă sau stilul intelectualizat adecvat mediului citadin, romanul lui G Calinescu își demonstrează virtuțile de sinteză estetica constituind o adevărată realizare a prozei romanesti interbelice.